

BIJLAGE 1

**Concept
aanwijzingsbesluit
Beschermd Dorpsgezicht
Bellingwolde en
reactie gemeenteraad**

datum in procedure:

datum aanwijzing:

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd dorpsgezicht **Bellingwolde**
gemeente Bellingwedde (Groningen)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Foto: twee boerderijen in het bebouwingslint, Bellingwolde

BELLINGWEDDE, BELLINGWOLDE

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Bellingwolde te Bellingwedde als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het beschermd dorpsgezicht Bellingwolde ligt in het noordoosten van de gemeente Bellingwedde, in de regio Oldambt/Westerwolde, provincie Groningen. Het omvat globaal gezien de lintbebouwing aan weerszijden van de ongeveer 4 kilometer lange Hoofdweg vanaf de splitsing met de Wymeesterweg in het noorden tot de kruising met het Veendiep in het zuiden.

Hoewel de ruimtelijke structuur van het wegdorp Bellingwolde van voor 1850 dateert, is de aanwijzing met name gebaseerd op het feit dat het beschermd gezicht een gaaf voorbeeld is van een agrarische lintbebouwing, die vooral in de periode 1850-1940 ruimtelijk-historisch en architectuurhistorisch vorm heeft gekregen. Van grote invloed hierbij waren de toenmalige agrarische, sociale en economische ontwikkelingen in de regio Oldambt/Westerwolde, die uniek zijn voor Nederland.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Bellingwolde is een zogenaamd wegdorp, waarvan de ruimtelijke structuur wordt bepaald door een weg, die als het ware de ruggengraat van de bebouwing vormt. Deze weg, in Bellingwolde de Hoofdweg genaamd, volgt licht slingerend een dekzandrug die tijdens het Pleistoceen (2.000.000-8.000 voor Christus) is ontstaan. Tijdens de voorlaatste ijstijd werd in Oost-Groningen door ijsmassa's keileem opgestuwd, waarop vervolgens in de laatste ijstijd een 2 tot 3 meter dikke laag zand werd afgezet. Deze zandruggen vormden een natuurlijke barrière tussen het kleigebied in het noorden en de veengebieden Oostermoer en Bourtanger Moeras in het zuiden. De ruggen van onder andere Bellingwolde, Vriescheloo, Blijham, Meeden, Noord- en Zuidbroek alsook het Schiereiland van Winschoten dienden als ontginningsbasis voor zowel vervening als tegelijkertijd landaanwinning.

Sinds ongeveer de 11^e eeuw wordt de dekzandrug, waarop Bellingwolde is gelegen, permanent bewoond. Tot in de 17^e eeuw werden de nederzetting en haar landerijen regelmatig bedreigd door het water van de Dollard of door overstromingen van de Westerwoldsche Aa, die ten westen van Bellingwolde stroomt. Dit was mede het gevolg van twisten over dijkonderhoud en -herstel. Het dorp Bellingwolde werd waarschijnlijk als gevolg van de voortdurende overstromingen in oostelijke richting verplaatst.

Pas na de stormvloed van 1651 en 1686 werd de Dollard door de aanleg van de Hamdijk (1657) en vervolgens de Schanskerdijk (1696) verder naar het noorden teruggedrongen. Het toen definitief drooggevalen land werd verdeeld volgens het recht van opstrek. Volgens dit recht was een boer geoorloofd het aangrenzende drooggevalen land aan zijn bezit toe te voegen. Hierdoor ontstond een structuur van lange smalle kavels vanaf de Hoofdweg tot aan de Westerwoldsche Aa.

Het overvloedige water van de Westerwoldsche Aa bleef echter nog eeuwenlang een probleem. Een definitieve oplossing kwam pas in de jaren 1911-1917 tot stand door de uitvoering van het kanalisatieplan. Parallel aan de Ruiten Aa, Mussel Aa en Westerwoldsche Aa werd een kanalsysteem gegraven, zodat ten oosten van Bellingwolde, langs de grens met Duitsland, het B.L. Tijdenskanaal kwam te liggen. Dit kanaal is genoemd naar de initiatiefnemer van het plan, het Oostgroningse Tweede Kamerlid B.L. Tijdens.

De oorspronkelijke, langgerekte structuur van Bellingwolde, waarbij in beginsel alle bebouwing aan de weg was gelegen, is goed te zien op de kaart van T. Beckeringh uit 1781 (*kaart 2*). Ter hoogte van de hervormde kerk die zich in het 'centrumgebied' van Bellingwolde bevond, splitste zich een weg in oostelijke richting af, naar het klooster 'Dunebroek' in Duitsland. In het noorden boog de Hoofdweg in westelijke richting af naar Oudeschans. In het zuiden zette de Hoofdweg zich voort naar Vriescheloo en vervolgens Wedde. Het kerkgebouw dat oorspronkelijk uit de 14^e eeuw dateert, werd in 1527 na een stormvloed weer opgebouwd. Het staat met de achterkant van het schip naar de Hoofdweg toe en heeft een voor het Oldambt typerende vrijstaande toren. Naast het kerkcomplex staan de pastorie en het rechthuis uit 1643. Tot ongeveer 1810 werd hier rechtgesproken volgens het middeleeuwse Reiderlander landrecht in het kerspel Bellingwolde, dat zich uitstreckte van de Dollard tot Bourtange. Hieruit kan worden afgeleid dat Bellingwolde vroeger een centrumfunctie voor het Groningse grensgebied vervulde.

In de 19^e eeuw breidde de bebouwing langs de Hoofdweg zich steeds meer uit (*kaart 3*). Direct aan de Hoofdweg lag kleinschalige bebouwing die bestond uit woonhuizen, woonwinkelpanden en kleine bedrijfspanden. De boerderijen waren verder van de weg af gesitueerd en lagen op ruime kavels.

In het 'centrumgebied' werden een paar nieuwe voorzieningen gebouwd. Naast de kerk werd in 1852 een diaconiegasthuis gesticht, dat in de jaren zeventig van de 20^e eeuw werd vervangen door het complex 'De Grenshof'. In 1868 verrees achter de kerk een lagere school (het gebouw werd in 1956 vernieuwd en in 1998 afgebroken en naar achteren verplaatst).

Aan weerszijden van de weg was het land opstrekkend verkaveld. Aan de oostkant, de veenzijde, liepen de kavels door tot aan de rijksgrens. Aan lanen evenwijdig aan de kavelgrenzen lagen arbeiderswoningen. Dit was vooral het geval in de Lethe, het gebied ten zuiden van de Wymeesterweg. Aan de westzijde liepen de smalle kavels voorbij de Westerwoldsche Aa tot aan de Nieuwe Aa, die de grens vormde met Blijham. Sommige percelen bereikten een lengte van 7 kilometer. Direct achter de bebouwing aan de Hoofdweg liep het Bellingwolder Zijldiep.

Via de Westerwoldsche Aa had Bellingwolde een waterverbinding naar het Winschoterdiep. De bereikbaarheid over land werd in 1843 verbeterd door de aanleg van een directe verbinding naar Blijham, de Blijhamsterweg, die in 1854 werd verhard. Voordien moest men om in Blijham te komen via Vriescheloo en Wedde reizen. In 1857 werd de weg naar Oudeschans verhard en in 1863 de weg naar Duitsland, de Rhederweg.

Landbouw vormde de voornaamste bron van bestaan voor Bellingwolde. Alle bedrijvigheid in het dorp was er min of meer mee verbonden. Een uittreksel van het kadaster uit circa 1825 vermeldt als eigenaren van onroerende goederen 111 landbouwers, 10 renteniers en 98 arbeiders. In het dorp waren twee korenmolens, een smederij, vier grutterijen en negen leerlooierijen gevestigd. In 1856 werd een stellingmolen gebouwd voor het malen van koren, produceren van olie en het zagen van hout. Al in 1854 werd een landbouwvereniging opgericht die zich onder andere bezighield met de afwateringsproblemen en de mechanisatie. In 1890 richtte deze vereniging een zuivelfabriek annex korenmaaldierij op, die in 1915 weer werd gesloten.

De Groningse landbouw maakte in de tweede helft van de 19e eeuw en de eerste helft van de 20e eeuw een enorme groei door. Deze groei was te danken aan een aantal factoren, waarvan de omslag van gras- naar bouwland, van

veeteelt naar akkerbouw, één van de voornaamste was. Daarnaast speelden vroege en voortvarende bedrijfstechnische vernieuwingen, zoals drainage, de arendsploeg en de dorsmachine, een grote rol. Hoewel door de waterproblemen sommige oogsten mislukten, groeide de rijkdom van de boeren. Er werd afgezet op buitenlandse markten en het fenomeen van de 'rijke Groninger boer' ontstond.

Deze ontwikkelingen deden zich ook voor in Bellingwolde. In de twee laatste decennia van de 19^e eeuw lieten de steeds rijker wordende boeren de voorhuizen van hun boerderijen verfraaien en op het erf grote siertuinen aanleggen. Hierbij was wellicht sprake van enige competitie. De tuinen, ook wel slingertuinen genoemd vanwege hun slingerende padenpatroon, moesten de rijkdom van de eigenaar weerspiegelen en werden vaak in de stijl van de Engelse Landschapstijl ontworpen. Naast het slingerende padenpatroon deden een uitkijkheuvel, een grillige of ronde centrale vijver en een tuinhuisje hun intrede.

De voorhuizen veranderden veelal in riant, rijk gedecoreerde kasteeltjes, die steeds meer los van de schuur kwamen te staan. In de tweede helft van de 19^e eeuw werden de symmetrische voorhuizen en ook de vele rentenierswoningen in neoclassicistische of eclectische stijl opgetrokken. Vanaf 1890 deden zelfstandige villa's met Art Nouveau-kenmerken hun intrede en in de eerste helft van de 20^e eeuw vervolgens regionale varianten op de Um 1800-stijl, de Amsterdamse School en Delftse School.

Een ander gevolg van bovengenoemde ontwikkelingen was een groter wordende scheiding tussen de boer en zijn arbeiders. Woonden arbeiders aanvankelijk nog op de boerderij, in de tweede helft van de 19^e eeuw gingen zij steeds vaker zelfstandig wonen. Op de onvruchtbare gronden ten oosten van de Hoofdweg bouwden zij hun behuizingen. In Bellingwolde kwamen naast stenen arbeiderswoningen ook plaggenhutten voor. De plaatselijke arts, dokter P.B. Middendorp die lid was van de regionale gezondheidscommissie, legde vanaf 1913 met hulp van fotograaf Tonnis Post uit Winschoten de woningtoestand van de arbeiders vast. Het resultaat was een omvangrijke collectie van foto's en gegevens, waarmee Middendorp meer publiciteit aan de erbarmelijke woon- en leefomstandigheden van de arbeidersklasse wilde geven en hoopte een snelle verbetering te bewerkstelligen.

Rond 1900 (*kaart 4a en 4b*) was de Hoofdweg aan weerszijden over de gehele lengte bebouwd. Alleen aan de beide uiteinden bevonden zich nog enkele open plekken, waarvan de meeste aan de westzijde. Grote boerderijen werden afgewisseld door kleinschalige bebouwing, die bestond uit rentenierswoningen, middenstandswoningen en winkel- en bedrijfspanden. De bebouwing was evenwijdig aan de perceelsgrenzen gesitueerd. Het 'centrum' van Bellingwolde bevond zich nog steeds in het gebied rondom de hervormde kerk en ten zuiden daarvan. Ten oosten van de Hoofdweg strekten zich langs zandlanen linten van arbeiderswoningen uit, die meestal van het krimpjes-type waren. De panden waren gelegen op een ruime kavel, vaak op enige afstand van elkaar.

Na de eeuwwisseling verdichtten de bebouwingslinten aan weerszijden van de Hoofdweg nog meer met vooral kleinschalige bebouwing. Daarnaast werd er steeds meer gebouwd langs de lanen ten oosten van de Hoofdweg, langs de zuidzijde van de Rhederweg en in mindere mate langs de noordzijde van de Blijhamsterweg. Tussen de splitsingen met de Rheder- en Blijhamsterweg vormde zich een tweede centrumgebied door de vestiging van enkele winkels en bedrijfjes. In 1915 kreeg Bellingwolde ter hoogte van de huidige splitsing met de Tweekarspelenweg, naast het hotel 'Gemeentehuis' (nu 'De Twee Karspelen') een nieuw gemeentehuis, dat die functie tegenwoordig overigens niet meer heeft. In het zuidelijke deel van de Hoofdweg werd in 1925 één van de twee lagere scholen, de Westerschool, vernieuwd. Schuin ertegenover werd in 1918 een gereformeerde kerk met bijbehorende lagere school gesticht.

De transportverbindingen verbeterden in de loop van de 20e eeuw steeds meer. In 1900 werd een paardentramlijn via Blijham naar Winschoten geopend, die in 1917 werd vervangen door een stoomtram van de Stoomtramweg-Maatschappij Oostelijk Groningen. De tram werd in 1948 definitief vervangen door een bus. Door gereedkoming van het B.L. Tijdenskanaal in de jaren 1911-1917 kreeg Bellingwolde een snellere verbinding naar Nieuwe Statenzijl. Het kanaal doorsneed een groot deel van het lanengebied ten oosten van de Hoofdweg, de Lethe. Door middel van enkele bruggen werd de verbinding met het hoofdlint in stand gehouden.

Na 1945 vonden er met name in het buitengebied van Bellingwolde ingrijpende veranderingen plaats door de in de periode 1955-1966 uitgevoerde ruilverkaveling. De oorspronkelijk opstreckende verkaveling ten westen van de Hoofdweg ging geheel verloren en de Westerwoldsche Aa werd als het ware rechtgetrokken. Zes boerenbedrijven werden verplaatst en het land werd in grote blokken verkaveld.

In het bebouwingslint zelf vonden weinig grote wijzigingen plaats. In het kader van de bovengenoemde ruilverkaveling werd de Tweekarspelenweg aangelegd, die ter hoogte van het gemeentehuis op de Hoofdweg werd aangesloten. In de lintbebouwing werden hier en daar panden afgebroken of vernieuwd en vond enige nieuwbouw plaats, maar de Hoofdweg behield zijn authentieke karakter. De uitbreiding van Bellingwolde heeft met name plaatsgevonden in wijken, die achter de Hoofdweg liggen. De grootste uitbreiding beslaat een deel van het oorspronkelijke lanengebied van de Lethe. Een kleinere uitbreiding is gelegen tussen de oude en nieuwe Blijhamsterweg, die na de oorlog in het verlengde van de Rhederweg werd aangelegd.

HUDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Bellingwolde is een typisch voorbeeld van een Oostgronings wegdorp. Kenmerkend voor deze dorpen is de weg, die de ruimtelijke structuur bepaalt en waarop in principe alle bebouwing die wisselend van schaal en karakter is, is georiënteerd. Vanuit het open landschap, in dit geval vanuit het westen, bakent het bebouwingslint het zicht af. Tweede kenmerk is dat aan de oostzijde haaks op de hoofdweg lanen liggen, waaraan voornamelijk arbeiderswoningen zijn gelegen. Aangezien in het lanengebied van Bellingwolde na 1945 vrij veel veranderingen hebben plaatsgevonden - onder andere door de aanleg van een woonwijk - valt het buiten het beschermd gezicht.

In Bellingwolde is het licht slingerende beloop van de Hoofdweg bepalend voor de ruimtelijke structuur van de nederzetting. De weg is noord-zuid gesitueerd en buigt halverwege af naar het westen. De Hoofdweg met zijn karakteristieke klinkerbestrating heeft een groen profiel, dat wordt versterkt door de siertuinen van de boerderijen en van de rentenierswoningen en de begeleidende boombeplanting aan weerszijden van de weg. Deze beplanting is gevarieerd en bestaat uit eiken, platanen, beuken, kastanjes en elzen. Oorspronkelijk stond voor elke kavel een bepaalde soort, hetgeen nu wat verwaterd is.

Aan de oostzijde, en vanaf de splitsing met de Tweekarspelenweg aan de westzijde van boombeplanting, ligt een voetpad van betonklinkers. Doordat het voetpad tussen de boombeplanting en de erfafscheidingen ligt, doet het weinig afbreuk aan het oorspronkelijke straatprofiel. De erfafscheidingen tot de openbare weg zijn wisselend een gietijzeren hekwerk, een stenen muurtje, een heg of niets.

Behalve aan de uiteinden is de Hoofdweg aan weerszijden dichtbebouwd. Doorzichten vanaf de Hoofdweg naar het achterliggende landschap zijn vooral te vinden aan de beide uiteinden van het bebouwingslint. Meestal zijn deze doorzichten tegenover een boerderij gelegen. Daarnaast zijn er minder opvallende doorzichten via lanen langs de kavels naar achteren. In de zomer heeft het beschermd gezicht door de dichte beplanting een meer gesloten karakter dan 's winters. Het bebouwingslint ligt dan als een groene slang met rode stippen in het landschap. Opvallend is ook de beplanting langs (voormalige) lanen en sloten, die de voormalige opstreckende verkavelingsstructuur volgt.

De meestal dichte bebouwing is hoofdzakelijk evenwijdig aan de oorspronkelijke perceelsgrenzen gesitueerd, waardoor ze soms haaks en dan weer schuin ten opzichte van de Hoofdweg is gelegen. Wat schaal betreft, varieert de bebouwing van zeer grote boerderijen tot kleine middenstandswoningen. De eenvoudige, kleinschalige bebouwing is overwegend vrijstaand, één bouwlaag met kap hoog en veelal vernieuwd of verbouwd. Tot de kleinschalige bebouwing behoren renteniersbehuizingen, middenstandswoningen en panden met een gemengde bestemming, zoals een winkel of bedrijf met woning. De oudere bebouwing, dat wil zeggen die van voor 1900, ligt vaak dicht op de weg, terwijl de bebouwing van na 1900 iets verder van de weg is gelegen en een kleine voortuin heeft.

De boerderijen liggen meestal op zo'n 25 meter afstand van de weg. De ruimte tussen weg en voorhuis wordt opgevuld door een riant tuin, waarvan een aantal nog de kenmerken van de Landschapsstijl heeft behouden, zoals een gevarieerde beplanting met hoge loofbomen, waterpartijen en een heuveltje.

De boerderijen zijn in verschillende stijlen opgetrokken. Sommige zijn van het traditionele Oldambtster type, andere hebben een dwarshuis of villa in stijlen opgetrokken variërend van het eclecticisme tot een regionale variant op de Amsterdamse School.

Het meest noordelijke deel van de Hoofdweg, dat wil zeggen het gedeelte tot de splitsing met de Oudeschanskerweg, is dun bebouwd. Hier zijn voornamelijk kleine middenstands- en arbeiderswoningen gelegen, die veelal verbouwd zijn. Nabij de splitsing staat aan noordzijde van de Oudeschanskerweg een villaboerderij uit de jaren twintig. Door de open plekken in dit deel van het beschermd gezicht is er sprake van een directe relatie met het landschap.

Vanaf de splitsing met de Oudeschanskerweg tot aan de splitsing met de Tweekarspelenweg kent de Hoofdweg aan weerszijden een zeer wisselende bebouwing. Ter hoogte van het complex van de hervormde kerk en het rechthuis maakt de Hoofdweg een flauwe, maar duidelijk herkenbare bocht in westelijke richting. Ten noorden hiervan liggen enkele grote villaboerderijen met siertuinen, waarvan bij sommige de schuur is afgebroken. Aan de oostzijde staat op de hoek met de Molenlaan de uit 1856 stammende korenmolen met molenaarswoning. Aan de noordwestzijde liggen enkele slecht onderhouden boerderijen, die afbreuk doen aan het bebouwingsbeeld. Ten zuiden van de kerk liggen enkele fraaie villa's, maar is veel kleinschalige bebouwing vernieuwd of vervangen. Nabij de splitsing met de Tweekarspelenweg neemt de authenticiteit van het bebouwingsbeeld weer toe. Naast de karakteristieke rentenierswoningen en een villaboerderij in de stijl van de Amsterdamse School staan hier het 19^e-eeuwse hotel 'De Twee Karspelen', het (voormalige) gemeentehuis en daartegenover het streekmuseum 'De Oude Wolden', dat grotendeels uit nieuwbouw bestaat.

Op enkele plaatsen wordt in het noordelijke deel van de Hoofdweg het bebouwingsritme onderbroken. Dit is het geval met het complex 'De Grenshof' en de daar tegenoverliggende panden tussen de Lindenlaan en Kastanjelaan. In beide gevallen passen de gebouwen qua schaal niet in het bebouwingsbeeld, terwijl tussen de Lindenlaan en Kastanjelaan de boombeplanting ontbreekt. Dit laatste is ook het geval bij de nieuwbouw op de hoek met de Oude Lindelaan.

Daarnaast valt de open plek tegenover de kerk, op de hoek met de Kerkweg uit de toon. Hier stond vroeger één van de twee pastorieën. Nu kunnen vanaf de Hoofdweg direct de achterliggende lage bejaardenwoningen worden gezien.

In het zuidelijke deel van de Hoofdweg, het deel vanaf de splitsing met de Tweekarspelenweg tot de kruising met het Veendiep, bestaat de bebouwing hoofdzakelijk uit boerderijen, rentenierswoningen en middenstandswoningen. Hiertussen liggen enkele panden die van oorsprong een andere functie hebben, zoals het complex van de voormalige gereformeerde kerk op de hoek met de Nieuweweg, de Westerschool aan de westzijde, tegenover de splitsing met de Sportweg en ten zuiden hiervan de voormalige marechausseekazerne. Aan weerszijden van de Hoofdweg bevinden zich open plekken, van waar het achterliggende landschap is te zien. Direct ten zuiden van het schoolgebouw is een productiebos gelegen, waardoor hier de zichtlijn naar het achterliggende landschap wordt onderbroken.

Op twee plaatsen wordt het bebouwingsritme in het zuidelijke deel van het beschermd gezicht verstoord. Ten eerste wordt de kruising met de Rhederweg aan de zuidkant ontsierd door een verbouwd winkelpand en een benzinepomp. Aan de westzijde staat even verderop een bankgebouw, dat zich niet in het bebouwingsbeeld voegt. Op beide plekken ontbreekt de boombeplanting langs de weg.

Over het geheel genomen heeft het beschermd gezicht Bellingwolde zijn oorspronkelijke karakter, gesloten en groen, goed behouden. Hoewel de sloot aan weerszijden is verdwenen, heeft de Hoofdweg toch een authentiek profiel, vooral dankzij de aanwezige begeleidende beplanting. Daarnaast heeft ook de lintbebouwing ondanks vernieuwingen haar oorspronkelijke kenmerken behouden. Dit geldt eveneens voor het aanzicht van het in het groen opgenomen bebouwingslint vanuit het westelijk gelegen open landschap, dat in de loop van de tijd nauwelijks is veranderd.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

(kaart 1)

De ruimtelijke structuur van het beschermd gezicht Bellingwolde wordt bepaald door het enigszins bochtige verloop van de Hoofdweg, die een pleistocene dekzandrug volgt. De Hoofdweg vormt de ruggengraat van een dichte bebouwing, die aan weerszijden ervan is gelegen. Vanuit het westen sluit het bebouwingslint het open landschap ruimtelijk af.

De Hoofdweg heeft in de loop van de tijd zijn oorspronkelijk groene karakter en karakteristieke klinkerbestrating weten te behouden. Het groene karakter wordt ten eerste veroorzaakt door de begeleidende beplanting van hoge loofbomen aan weerszijden van de weg, die slechts op een paar plaatsen wordt onderbroken. Daarnaast is de aanwezigheid van grote voortuinen bij veel boerderijen, enkele villa's en rentenierswoningen van groot belang. De tuinen hebben meestal kenmerken van de Landschapsstijl en geven het beschermd gezicht een zekere allure.

De dichte bebouwing aan weerszijden van de Hoofdweg zorgt samen met de erfbeplanting voor het gesloten karakter van het beschermd gezicht. De bebouwing is wisselend van schaal en haaks of schuin op de weg georiënteerd. Ze weerspiegelt heel duidelijk de economische, sociale en culturele ontwikkelingen in Oldambt/Westerwolde in de periode 1850-1940. Statige boerderijen op ruime kavels worden afgewisseld door een kleinschalige bebouwing, die bestaat uit woonhuizen, woon-winkelpanden en bedrijfspanden.

De boerderijen zijn meestal zo'n 25 meter van de weg gelegen en hebben een royale tuin voor en soms ook opzij van het voorhuis. De meeste boerderijen zijn oorspronkelijk van het Oldambtster type. Vanaf de laatste decennia van de 19^e eeuw heeft het voorhuis zich steeds meer ontwikkeld tot een zelfstandige villa. De stijl waarin het voorhuis van de boerderijen, en ook de rentenierswoningen en villa's zijn ontworpen, varieert van eclectisch (rond 1880) tot een regionale variant op de Amsterdamse School (circa 1930).

De kleinschalige bebouwing is veel dichters op de weg gelegen, niet hoger dan één bouwlaag met kap en is in veel gevallen verbouwd of vervangen. Toch is het karakter ervan qua schaal, vormgeving en situering nog redelijk authentiek. Tussen de kleinere panden staan grotere rentenierswoningen, villa's, een molen, een marechausseekazerne, een hotel, het gemeentehuis, een lagere school en het complex van de gereformeerde kerk.

Het gebied rondom de hervormde kerk vormt een onderbreking van het bebouwingsritme. De kerk is precies daar gelegen, waar de Hoofdweg afbuigt naar het westen. De kerk en de vrijstaande toren staan in een open gebied beplant met loofbomen. Naast de kerk staan het 17^e-eeuwse rechthuis, een naoorlogs schoolgebouw en een pastorie.

In het beschermd gezicht was reeds een aantal panden van rijkswege beschermd. Dit betreffen onder andere de hervormde kerk met toren, het rechthuis, de molen met molenaarswoning en enkele boerderijen en woonhuizen. In het kader van het Monumenten Selectie Project is het aantal rijksmonumenten meer dan verdubbeld. Er zijn vooral veel boerderijen en woonhuizen uit de periode 1850-1940 aangewezen. Daarnaast zijn de marechausseekazerne, de voormalige pastorie bij de hervormde kerk en een winkelwoning van rijkswege beschermd.

BEGRENZING

Het beschermd gezicht Bellingwolde omvat globaal gezien de aan de Hoofdweg belendende percelen vanaf de splitsing met de Wymeesterweg tot de kruising met het Veendiep. De begrenzing volgt in principe aan beide zijden van de Hoofdweg de achtergrenzen van de percelen. Daarnaast omvat de begrenzing delen van enkele onbebouwde, open percelen die van belang zijn voor de zichtlijnen naar het achterliggende landschap.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/05/01.

WAARDERING

Het beschermd dorpsgezicht Bellingwolde is van nationaal belang vanwege zijn grote cultuurhistorische, ruimtelijk-historische en architectuurhistorische waarden en de hoge mate van gaafheid en zeldzaamheid. Bellingwolde is een gaaf voorbeeld van een weg- of streekdorp zoals die in groten getale in de provincie Groningen voorkomen. De meerderheid van dit soort nederzettingen heeft echter niet haar oorspronkelijk gesloten en groen karakter zo goed weten te bewaren als Bellingwolde.

Bovendien bezitten de grootschalige bebouwingselementen, de boerderijen, en hun erven in het beschermd gezicht een grote architectuurhistorische kwaliteit. Dit is het gevolg van de enorme rijkdom, die in de periode 1850-1940 de hereboeren ten deel viel door de gunstige ontwikkelingen in de landbouw toentertijd.

De ruimtelijke kwaliteit van het beschermd gezicht wordt met name bepaald door de hierboven genoemde bebouwing met erfbeplanting, door het authentieke wegprofiel van de Hoofdweg met klinkerbestrating en begeleidende loofboombeplanting en door de hechte relatie met het achterliggende open landschap aan de westzijde.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- Groninger maatschappij van Landbouw, afdeling Bellingwolde ed., *Bellingwolde vroeger en nu*, Groningen 1979.
- J.J. Meijering en A. Spakman, *Archeologische en cultuurhistorische terreinen in de provincie Groningen*, Groningen 1985.
- Monumenten Inventarisatie Project Provincie Groningen, *Gemeentebescrijving Bellingwedde*, Groningen 1987-1991.
- M. Panman en J. Possel, *Architectuur en stedenbouw in Groningen 1850-1940*, Zwolle/Zeist 1992.
- M. Schroor, *De landelijke lijn*, Groningen 1987.
- M. Schroor en J.J. Meijering, *Het Groninger landschap*, Utrecht 1989.

Kaarten

1. Waarderingskaart, RDMZ 2005.
2. Fragment van de kaart van T. Beckeringh, 1781. In: T. Beckeringh, *Kaart of landtafereel der provincie van Groningen en Ommelanden verdeelt in deszelfs byzondere quartieren, districten en voornaamste jurisdictien beneffens de heerlijkheid Westervolde*. Herdruk van de editie uit 1781, Groningen, Alphen a/d Rijn z.j.
3. Topografische en Militaire Kaart, verkend in 1852. In: *Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden*. Facs. uitgave 1850-1864, Delft 1973.
4. Bellingwolde, omstreeks 1902:
 - a. kaartblad 119, verkend in 1902;
 - b. kaartblad 137, verkend in 1902, gedeeltelijk herzien in 1916, uitgave 1919. In: *Historische Atlas Noord-Brabant; Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*, Den Ilp 1989.
5. Luchtfoto: Bellingwolde. Bron: Gemeente Bellingwedde. © Eurosense.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2005

Onderzoek en tekst:

Libau, drs. M. Panman

RDMZ-kaarten: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: RDMZ, ir. J.O.D. Kloosterman

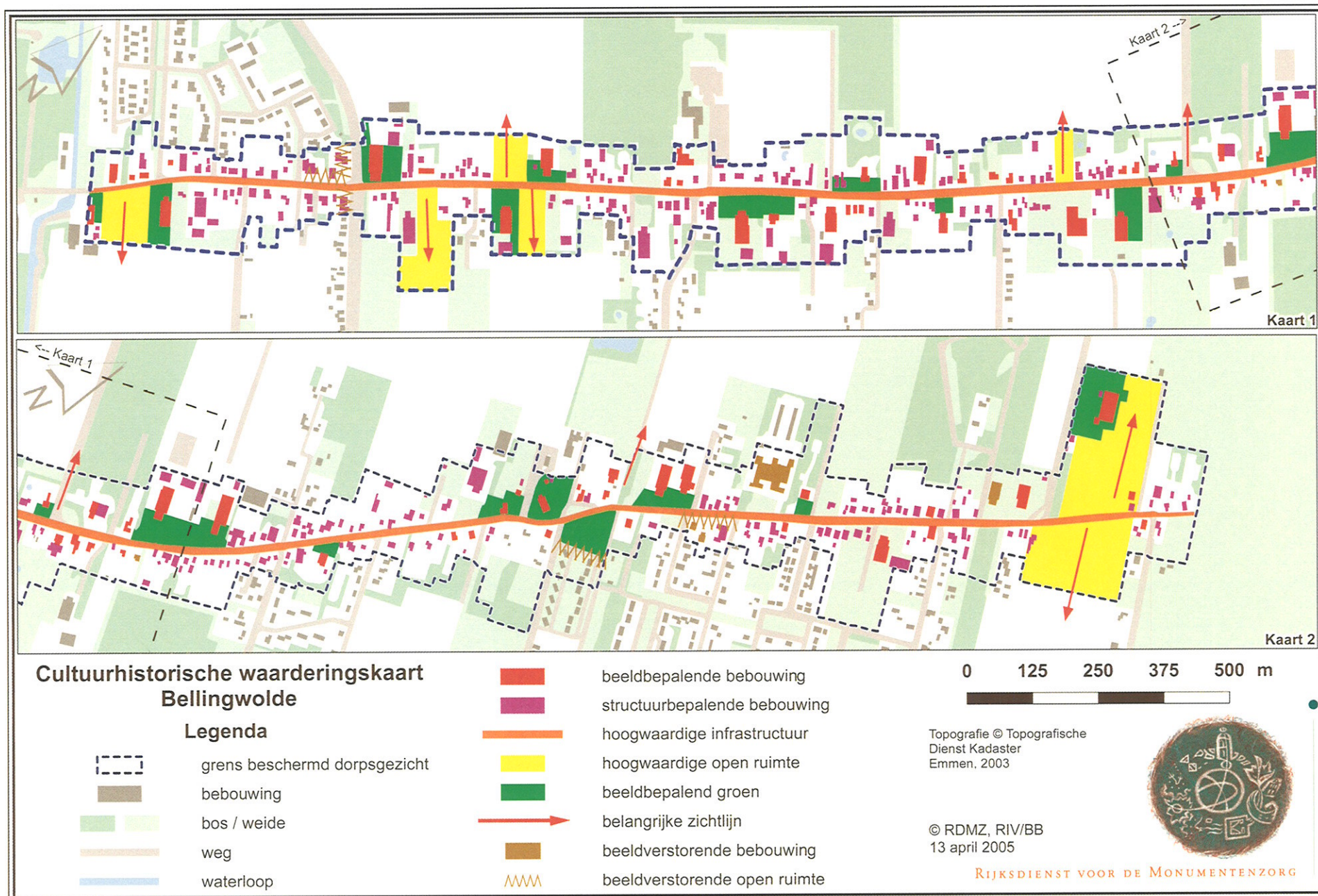
Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

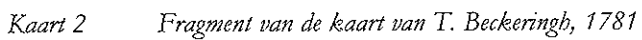
PRODUCTIE

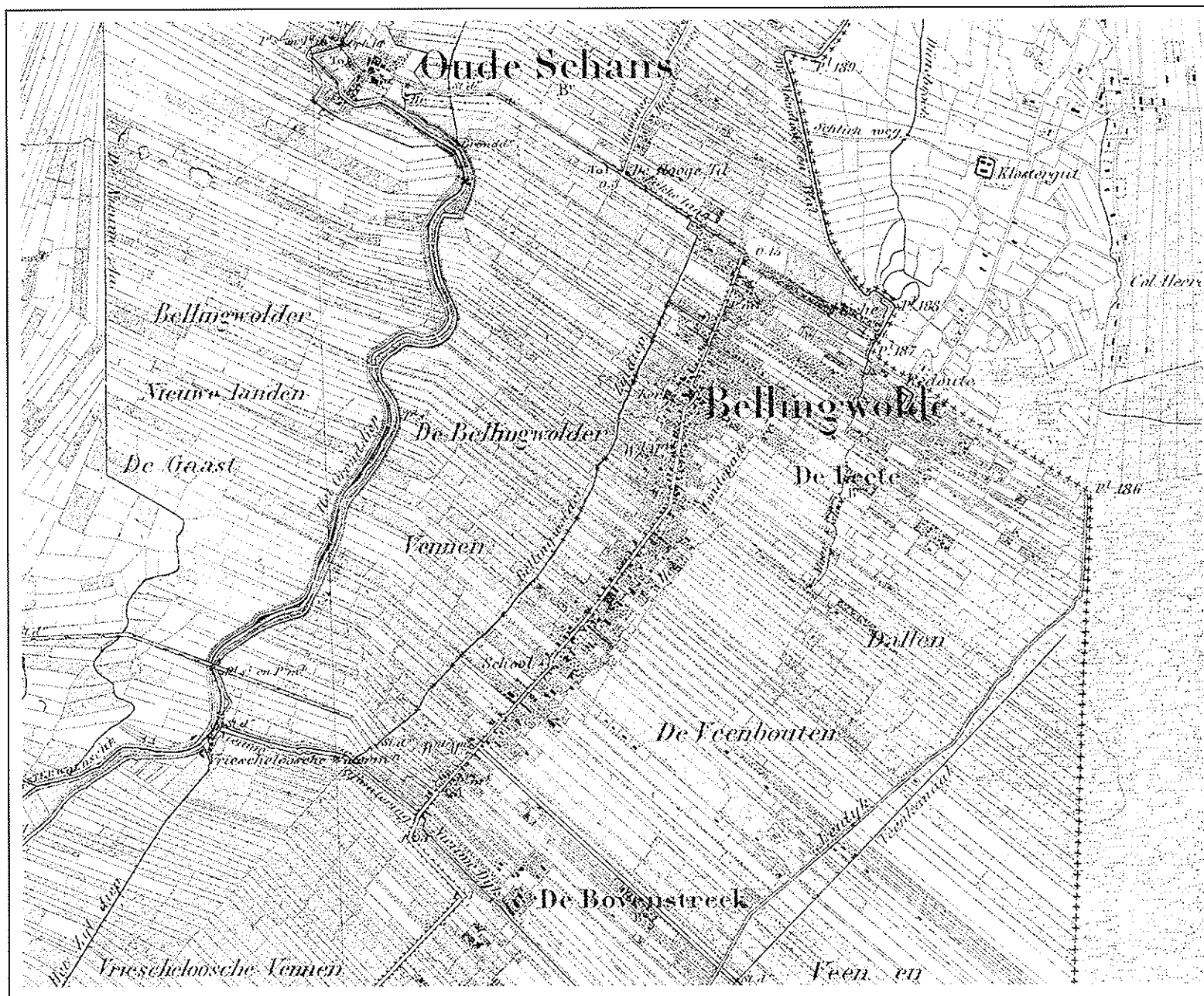
RDMZ/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

BIJLAGEN

1. Waarderingskaart.
2. Fragment van de kaart van T. Beckeringh, 1781.
3. Topografische en Militaire Kaart, verkend in 1852.
4. Bellingwolde, omstreeks 1902.
5. Luchtfoto: Bellingwolde.

Kaart 3 Topografische en Militaire Kaart, verkend in 1852

Raadsvergadering van 22 maart 2007, nr. 3/8-1.

Voorstel tot aanwijzing beschermd dorpsgezicht Bellingwolde.

Aan

de raad.

De staatssecretaris van OC en W verzoekt uw raad om advies over het voorstel Bellingwolde aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. Een eensluidend verzoek is gericht aan gedeputeerde staten van Groningen, de Raad voor Cultuur en de Rijksplanologische Commissie. Het voorstel bestaat uit een begrenzingskaart met toelichting en ligt voor u in de raadsmap ter inzage. Het voornemen van de staatssecretaris vloeit voort uit een landelijke inventarisatie van de stedenbouw uit de periode 1850-1940 in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP).

Bellingwolde is een gaaf voorbeeld van een agrarische lintbebouwing, die vooral in de periode 1850-1940 ruimtelijk historisch en architectuurhistorische vorm heeft gekregen. Van grote invloed hierbij waren de toenmalige, agrarische, sociale en economische ontwikkelingen in de regio Oldambt/Westerwolde. Bijzonder is dat Bellingwolde in tegenstelling tot vergelijkbare nederzettingen in de provincie Groningen haar gesloten en groen karakter goed heeft weten te bewaren.

Ten behoeve van het uitbrengen van advies door uw raad hebben wij besloten om inwoners van de gemeente over het voorstel te informeren en de gelegenheid tot inspraak te bieden. Het voorstel heeft gedurende een periode van zes weken in het gemeentehuis ter inzage gelegen. Van de gelegenheid om gedurende de terinzagelegging een schriftelijke reactie kenbaar te maken is geen gebruik gemaakt. Op 29 november 2006 heeft een drukbezochte inspraakavond plaatsgevonden. Het verslag van deze bijeenkomst ligt bij de voor uw raad ter inzage liggende stukken.

Het rechtsgevolg van de aanwijzing van een beschermd dorpsgezicht is dat een bestemmingsplan moet worden opgesteld, die de ruimtelijke kwaliteiten voldoende waarborgt. De ruimtelijke kwaliteiten zijn beschreven in het voorstel van de staatssecretaris. Met deze beschrijving is door ons rekening gehouden bij de ontwikkeling van het bestemmingsplan voor Bellingwolde. In het voorontwerp, waarop naar verwachting in maart inspraak wordt verleend, wordt duidelijk op welke wijze de ruimtelijke kwaliteiten in ruimtelijk beleid zijn vertaald.

Hierna treft u ons advies over het voorstel aan. Wij verzoeken uw raad om door middel van vaststelling van bijgevoegd concept-raadsbesluit met dit advies in te stemmen.

Advies

Wij onderschrijven de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van Bellingwolde, zoals dat in het voorstel is beschreven, alsmede het belang van bescherming daarvan. Wij adviseren u derhalve *positief* over het voorstel.

Op pagina 6 van de toelichting is aangegeven dat de open plek tegenover de kerk, op de hoek met de Kerkweg uit de toon valt en dat vanaf de Hoofdweg direct de achterliggende bejaardenwoningen kunnen worden gezien. Hierdoor is de plek op de cultuurhistorische waarderingskaart als "beeldverstorende open ruimte" aangeduid. Deze situatie behoort echter al enige tijd tot het verleden. Op de plek zijn twee woongebouwen gebouwd, waarover de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg ons positief heeft geadviseerd. Met de woongebouwen is het zicht op de achterliggende bejaardenwoningen verdwenen. Wij adviseren derhalve de tekst en de cultuurhistorische waarderingskaart op de actuele situatie aan te passen. Hiermee verband houdende kan ons inziens de begrenzing aan de westzijde van de Kerkweg richting de Hoofdweg worden verplaatst. Voorgesteld wordt de begrenzing gelijk op te laten lopen met de grens van het perceel Kerkweg 4, in het verlengde van de begrenzing aan de oostzijde van de Kerkweg. Voorts is ons opgevallen dat de begrenzing ter plaatse van de Hoofdweg 37 door een aldaar aanwezige landbouwschuur is getrokken. Verzocht wordt deze situatie te herstellen.

Tot slot hechten wij eraan te benadrukken, dat ruimtelijke keuzen dienen plaats te vinden op grond van een integrale belangenafweging, waarbij de ruimtelijk kwaliteit weliswaar als zwaarwegend belang moet worden onderkend, maar naar ons oordeel niet per definitie de doorslag geeft. Met andere belangen dient immers ook rekening te worden gehouden. Te denken valt aan het belang van de in het lint voorkomende agrarische bedrijven. Deze integrale belangenafweging zal plaatsvinden bij de besluitvorming over het nieuwe bestemmingsplan.

Wedde, 6 februari 2007

Burgemeester en wethouders van de gemeente Bellingwedde.

De secretaris,

De l.burgemeester,

Nr. 3/8-2;

de raad van de gemeente Bellingwedde;

gelezen het voorstel d.d. 22 april 2005 van de staatssecretaris van OCenW;

gezien het verslag van de informatiebijeenkomst gehouden op 29 november 2006 d.d. 6 december 2006;

gelezen het voorstel van burgemeester en wethouders d.d. 6 februari 2007, nr.3/8-1;

gelet op de behandeling van dit voorstel door de raad in zijn opiniërende vergadering van 22 februari 2007;

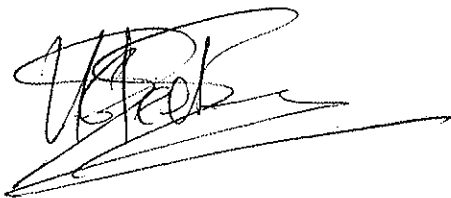
gelet op artikel 35 van de Monumentenwet 1988;

besluit:

de staatssecretaris van OC en W positief te adviseren overeenkomstig het advies van burgemeester en wethouders d.d. 6 februari 2006, nr. over het voorstel om Bellingwolde aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht.

Aldus besloten door de raad van de gemeente Bellingwedde in zijn openbare vergadering d.d. 22 maart 2007.

De griffier,

De voorzitter,

